

REVOLUȚIA POPULARĂ DIN 1784 DE SUB CONDUCEREA LUI HOREA, CLOȘCA ȘI CRIȘAN

ȘTEFAN PASCU

Istoria poporului român a înscris numeroase și impresionante evenimente, care au însemnat tot atâtea pagini de lupte pentru dreptate și libertate, socială și națională. Sub forme foarte diferite s-a manifestat lupta poporului român și nenumărate jertfe a adus pe altarul dreptății și libertății. De la fuga de pe moșii la împotrivirea față de numeroasele dări și apăsătoarele poveri ; de la revoltele locale la războaiele țărănești ; de la răscoalele populare la revoluțiile cu caracter social și național — nici una din aceste forme de manifestare nu a lipsit. Dimpotrivă, cronica dramatică, dar eroică a poporului român este străbătută de asemenea fulgere ce lumineau cerul înnourat și întunecat de nedreptăți și răutăți.

Între aceste fulgere revoluția populară din 1784—1785 de sub conducerea lui Horea, Cloșca și Crișan, prin proporțiile și implicațiile ei de toate felurile, a produs o mare frământare în societatea vremii, în țările române și deopotrivă în alte țări europene, de la Atlantic la Urali și chiar în Statele Unite ale Americii, deoarece ridicarea mulțimilor oprimate din Transilvania se înscriseră într-o perioadă de frământări, mișcări, revolte, răscoale, revoluții ce nu se stinseseră încă după un deceniu de la războiul țăranilor ruși de sub conducerea lui Emelian Pugaciov, după mai puțin de un deceniu de la răscoalele țăranilor cehi de sub conducerea lui Anton Nywelt și Antonin Seidel. Toate aceste mișcări prevesteau și pregăteau Revoluția franceză care va izbucni doar la patru ani și câteva luni după fringerea cu roata a conducătorilor revoluției populare din Transilvania.

Grea era viața maselor populare din Transilvania în cea de-a doua jumătate a sec. XVIII (secolul luminilor). Numeroase poveri apăsau pe umerii slăbiți ai țărănimii iobage și ai lucrătorilor de la mine și ocne. Stăpînul de pămînt pretindea nu doar patru zile cu brațele sau trei cu vitele, cum statornicea reglementarea împărătesei Maria Tereza din 1769, cunoscută sub numele de Anumite Puncte (*certa puncta*). Răstălmăcind legea, nesățioșii nobili își sileau supușii la patru zile cu brațele și trei cu vitele, adică toate zilele săptămîinii, chiar și duminicile și sărbătorile, răspunzînd nobilii la plîngerile țăranilor că lor nu le pasă de sărbătorile țăranilor. Erău mișcătoare prin dramatismul lor plîngerile țăranilor împotriva apăsătoarelor poveri și numeroaselor abuzuri săvîrșite de stăpînii de pămînt și de slujbașii acestora. Așa cum erau a celor din districtul Făgărașului, de pildă, și asemenea lor a tuturor țăranilor transilvăneni : „Primăvara, îndată ce începe lucrul, cei ce avem boi, cînd cu carul, cînd cu plugul lucrăm... și care nu au vite, pe aceia ne mîină pe jos în fiecare zi și astfel că nouă nu ne lasă o singură zi ; cînd avem sărbătoare... pe toți oamenii din casă buni de lucru îi scoate la slujbă, ca și cum noi nu am avea nici o sărbătoare... lucrul domnesc niciodată nu se isprăvește din casa noastră, noi într-o parte și muierile noas-

tre torc neconținut și e de mirare că mai avem cămașă în spate sau o bucată de piine în gură“.

Nu erau deajuns asemenea inumane poveri. Altele se adăugau, tot atât de grele, dijele, a zecea parte din toate produsele agricole și din animalele mici. Dar sacul stăpînului feudal era „fără fund“. Pentru a-l umple se adăugau censul, obligație în bani sau în natură, obișnuit amîndouă împreună. Apoi daturile în natură, la cele trei sărbători mai însemnate de peste an (Paște, Rusalii și Crăciun), de obicei din produse alimentare : miere, unt, păsări, pește, miei, căprioare, iepuri sau chiar vite de tăiat. Nu erau scutite nici cele mai neînsemnate bunuri din gospodăria țaranului, dacă pofta „domnilor“ le dorea : alune, prune uscate, piei de animale sălbatică, șoimi etc. Nu erau uitate nici „drepturile domnești“, ce trebuiau răscumpărate de supuși : măcelărit, morărit, pescuit, cărciumărit, vînat etc.

Nu numai sacul domnilor trebuia umplut prin truda istovitoare, pînă la epuizare, a țaranului. Nu era mai puțin încăpătoare nici vistieria imperială. Și cine, dacă nu supușii maiestății sale o puteau îndestula ? O listă întreagă de taxe cuprindeau îndatoririle țărănimii ardelenă față de „erariu“, după semănături, după animale, după fumuri, după „venituri“, pe cap de om. Și mai grea era apăsarea acestora, deoarece se pretindeau în bani, care nu se înghesuiau în lada țaranului. Se adăugau alte samavolnicii săvîrșite de reprezentanții „maiestății sale imperiale“, cu nimic mai buni decît ai stăpînului de pămînt.

În afară de funcționarul amintit, stăpînirea habsburgică se sprijinea pe alți doi „crainici“ : armata și biserica catolică. Pentru a fi sprijin de nădejde trebuiau îndestulați și aceștia. Contribuțiile militare pentru întreținerea armatei însemnau mari sume de bani și cantități și mai mari de alimente și furaje.

Iar biserica catolică se străduia, prin toate mijloacele, să-și sporească credincioșii prin convertirea românilor la biserica Romei.

Ca urmare a acestei stări de lucruri, starea țaranului iobag nu putea fi alta decît cea înfățișată la 1765 de un străin, în cuvinte pe cît de simple, pe atît de impresionante : „În general, țaranul aservit sau iobagul transilvănean este, în ce privește starea lui, cel mai nenorocit om ce se poate afla undeva pe lume... un adevărat rob al stăpînului său... împovărarea și apăsarea acestor supuși din partea stăpînului lor sînt nesfîrșite și excesele săvîrșite împotriva lor de necrezut.“

Dar cînd „coarda este prea întinsă, se rupe“. Sînt vorbele împăratului Iosif. Și s-a rupt sub forma mișcărilor de toate felurile, într-un loc și în altul, peste tot, culminînd cu revoluția. Șapte ani (1755—1761) a cuprins mișcarea țaranilor năsăudenii, mai întîi sub forma plîngerilor la guvernii împotriva samavolniciei magistratului bistrițean, apoi la Curtea imperială.

În același timp, asemenea evenimente se petreceau și în comitatul Hunedoarei și în Munții Apuseni, unde răscoala izbucnește la 1759, sub conducerea călugărului Stan Popovici-Sofronie din Cioara. Confesionalul cu socialul se împletesc strîns, conferind mișcării un caracter superior. Răscoala se extinde mereu. Flăcările ei cuprind Zarandul. Autoritățile dau semnalul de alarmă : „țara ar putea să ia foc și să se prefacă în cenușă“. Centrul mișcării se stabilește în Munții Apuseni. Sate după sate și orașe după orașe sînt cuprinse de răscoală. „A trecut vremea domnilor, acuma noi sîntem stăpîni“, strigau răsculații. Îngrijorarea cuprind autoritățile locale și chiar curtea imperială. Iar tunurile generalului Bulcov au putut înăbuși pentru un timp mișcările dar nu au putut potoli nemulțumirile. Dimpotrivă, acestea se acumulară an de an, provocînd alte revolte și răs-

coale. Așa cum s-a întâmplat la 24 mai 1782 în târgul de la Cîmpeni, cînd a avut loc o revoltă cu urmări importante, provocată de arendașii armeni ai circumscripției, care și-au trimis slugile înarmate să distrugă vasele cu mîed și acoviță ale țărănilor. Brutalitatea arendașilor a stîrnit revolta moșilor, care, înfuriați, au spart buțile și au vărsat vinul arendașilor. Arestarea, ca urmare a acestor revolte, a unui număr de 23 de țărani și întemnițarea lor în castelul de la Galda, maltratarea celor închiși, condamnarea la moarte a unora dintre ei, despăgubirile stabilite la o sumă care întrecea înzecit pagubele — toate acestea au sporit și mai mult îndirjirea moșilor, materializată în altă mișcare revoluționară, în vara anului 1784.

Patenta imperială din 31 ianuarie 1784 preconizînd întărirea regimentelor de graniță, prin înscrierea ca grăniceri a altor țărani, a fost socotită un bun prilej pentru a scăpa din iobăgie. Mirajul eliberării din iobăgie cuprinde întreaga țărăniime. În frunte cu juzii și preoții, satele pornesc spre Alba Iulia, Hațeg și alte centre de conscriere. Cei înscriși refuză să mai îndeplinească obligațiile feudale, își amenință stăpînii și încep să împartă moșiile. Nobilimea a răspuns prin represii, arestări, întemnițări, trimiterea armatei împotriva satelor, alungarea de pe moșii a răzvrătiților, măsuri cu urmări cu totul potrivnice celor scontate de clasa dominantă.

Scînteia care a aprins focul cel mare a izbucnit în toamna anului 1784. Cu ocazia târgului de la Brad, din Țara Zarandului, din 28 octombrie, Gheorghe Crișan adresează celor adunați chemarea, în numele lui Horea, ca duminică, 31 octombrie, să fie de față la o adunare la Mesteacăn, cîte 4—5 bărbați din fiecare sat. Răspunzînd chemării se adună vreo 500—600 de țărani din Zarand, Hunedoara și Munții Apuseni. Celor adunați, Crișan le aduce la cunoștință porunca lui Horea de a-l însoți la Alba Iulia, unde urmau să primească arme, să se înscrie ca grăniceri, să scape de apăsătorul jug al iobăgiei.

Încrăzători, țărăniile pornesc la drum. Dar, la Curechi, în noaptea de 1 spre 2 noiembrie, sînt opriți de autoritățile comitatului Zarand, care încearcă, cu ajutorul soldaților, să-l prindă pe Horea, pe care-l credeau prezent și să împrăștie mulțimile. A fost prins Crișan, iar țărăniile care l-au eliberat au pedepsit cu moartea pe vinovați și au dezarmat soldații.

Evenimentele de la Curechi au îndoită semnificație. Pe de o parte au dezvoltat intențiile nobilimii de a se împotrivi prin forță conscrierii iobagilor ca grăniceri și, deci, eliberării lor, iar pe de altă parte hotărîrea iobagilor de a-și atinge scopul și îndeplini speranțele cu puterea armelor.

*

Revoluția populară de sub conducerea lui Horea, Cloșca și Crișan reprezintă unul din cele mai de seamă momente din lupta poporului român pentru libertatea socială și națională. A fost manifestarea violentă a contradicțiilor sociale în perioada de destrămare a feudalismului și de apariție a relațiilor capitaliste, urmărind desființarea servituțiilor feudale și a nobilimii. Proporțiile pe care le-a luat, forțele sociale antrenate și mai ales programul și scopurile urmărite de răsculați, au dezvoltat criza adîncă a regimului feudal, care devenise o frînă în dezvoltarea forțelor de producție, în progresul societății.

Desfășurată în perioada când în centrul și răsăritul Europei procesul de formare a statelor naționale, se apropia de încheiere, revoluția de la 1784 a scos în evidență aspectul național, pe care, concomitent cu cel social, îl îmbracă lupta iobagilor români. Acțiunile inițiate de elementele înaintate ale intelectualității burgheze românești, pentru cucerirea de drepturi și libertăți naționale, pentru recunoașterea națiunii române în Transilvania erau sprijinite tot mai mult de țărănime.

Revoluția populară din anul 1784 n-a fost o izbucnire spontană, întâmplătoare și nici opera unor instigatori, cum a caracterizat-o cea mai mare parte a istoriografiei feudalo-nobiliare. Ea a fost cea mai însemnată ridicare de pînă atunci a nemulțumirilor adînci ale țărănimii din Transilvania în general, și îndeosebi ale celei din Munții Apuseni, față de condițiile grele de viață impuse de stăpînii feudali și de regimul habsburgic. A fost o afirmare puternică a hotărîrii maselor populare din Transilvania de a-și apăra dreptul la o existență liberă de exploatare și asuprire.

Justă și judicioasă este aprecierea lui Alexandru Papiu-Ilarian, istoricul revoluționar și patriot, care, printre cei dintii, s-a aplecat cu răbdare și înțelegere asupra mării ridicări revoluționare din Transilvania și asupra eroilor ei, consideră, în mod just, că revoluția a avut atît caracter social, cît și scopuri de eliberare națională „Horea se lupta pentru libertate... nu numai socială, dar și politică și națională”. Nicolae Densușianu, la rîndul său, autorul celei dintii monografii fundamentale cu privire la revoluția lui Horea, subliniază și el caracterul social și național al revoluției. „Țăranul român lupta de astă dată pentru două lucruri : pentru libertate și naționalitate ; pentru libertate din jugul robiei feudale, pentru naționalitate în contra sclaviei politice”.

Începută în noaptea de unu spre doi noiembrie 1784, prin hotărîrea țărănilor din Țara Zarandului, la îndemnul lui Gheorghe Crișan, la porunca lui Horea, mișcarea a cuprins în cîteva zile întreg Zarandul și în același timp Munții Apuseni, unde Horea lua, la 4 noiembrie, la locul numit „La Păltinei”, din hotarul satului Blăjeni, de față cu Cloșca și Crișan, jurămint țăranilor de a-și pedepsi asupritorii și a deveni, astfel, oameni liberi. Mișcarea se întinde în toate direcțiile : în spre sud, în Hunedoara și Hațeg, în spre vest, în Arad și Banat, în spre sud-est, în Turda, Sibiu și Țara Făgărașului, iar de acolo mai departe, pînă în Mureș și Odorhei, iar în spre nord-vest în Solnocul Dinlăuntru, Solnocul de Mijloc, Bihor și Satu Mare pînă în Maramureș.

Întîlnirile cu nobilii ce îndrăzniră să li se împotrivescă s-au încheiat cu biruința țăranilor, care-și răzbunau secolele de împilare și umilire. Căpitani supremi (*supremi capitanei*), Horea, Cloșca și Crișan, la cari se adaugă Horea cel Tînăr, își organizează oastea, pe cete mici, în frunte cu căprari, iar cetele unite în unități mai mari în frunte cu căpitani și corifei, și unii și alții numiți de căpitanul suprem, Horea, ascultat cu credință și urmat cu încredere. De aceea, în momente de grele încleștări, strigătul de îmbărbătare al răsculaților era : „Nu vă lăsați ficiori că vine Horea cu țara”.

La începutul ei, mișcarea a investit caracter de răscoală țărănească, a iobagilor români din Transilvania. Iobagii feudali din Țara Zarandului, de pe Valea Crișului Alb și iobagii fiscali din Munții Abrudului au fost cei ce au declanșat mișcarea. Și tot aceștia au susținut-o, prin răscularea lor, în toate comitatele unde s-au răspîndit flăcările acesteia. În primul rînd iobagii români, căci ei

formau marea majoritate a populației țării și îndurau cele mai grele condiții ale iobăgiei, ale dublului jug, social și național. Pornită dintr-o regiune cu populație curat românească, ea se întinde în locuri unde trăiau și iobagi de alte etnii, care se alătură răscoalei. În părțile Turzii și Clujului se răscoală și iobagii maghiari, „socotind că niciodată nu vor mai fi domni... căci așa a poruncit românilor împăratul. În părțile Sibiului agitația cuprinde și țărănimea săsească, iar în părțile Mureșului și Odorheului este cuprinsă de răscoală și țărănimea secuiească.

Mișcarea populară din 1784, atât în faza întâia, a răscoalei, cât și în cea de a doua, a revoluției, a fost sprijinită de lucrătorii de la mine și ocne și chiar de orășenimea săracă. Participarea acestora era pe deplin firească. Scopurile pentru care luptau iobagii erau și ale lucrătorilor de la mine, fie că erau plătiți, fie că erau iobagi. Și unii și alții doreau condiții mai bune de viață și de muncă. Toți erau nemulțumiți de tratamentul funcționarilor de la mină, din cauza dărilor grele și a celorlalte obligații. De aceea lucrătorii de la minele de pe Domeniul Zlatnei, cei din Hunedoara și din Banat, minerii de la Rimetea, din părțile Băii Mari și lucrătorii de la ocnele de sare din Maramureș, sprijină mișcarea, dând și căpeteniilor din rîndurile lor, români, maghiari, germani. Minerii mai aduceau aport prețios mișcării și din punct de vedere al organizării, prin conștiința lor mai ridicată, prin priceperea în mînuirea armelor, praful de pușcă și chiar banii găsiți în casieria minelor.

Conducătorul principal al revoluției a fost Vasile Nicula, zis și Ursu, cunoscut de toți sub numele de Horea, pentru darul său de a hori, de a cînta. Era iobag fiscal din Arada, cătun al Albacului, din domeniul de sus al Zlatnei. Era, după cum spunea Alexandru Papiu-Ilarian la 1864, „un mare țaran, o rară figură în istoria dezvoltării omeneshti, una din acele inimi mari, care sînt capabile să cuprindă singuri în sine toate durerile seculare ale unui popor“. Iobag al fiscului, din satul Cărpiniș era și Ioan Oargă, poreclit Cloșca, cel mai apropiat și mai credincios tovarăș al lui Horea. Pe acești doi conducători, oamenii îi ascultau și îi urmau cu încredere. De aceea, în cursul revoluției, răsculații din Rîul Mare, cînd li s-a adus la cunoștință amnestia, dar și prețul de 300 florini pus pe capul lui Horea și Cloșca, au spus: „Pe acești doi oameni nu-i predăm, fiindcă-i trimitem la Viena“. Iobag feudal, din satul Vaca, din Țara Zarandului și apoi iobag fiscal prin așezarea sa în Cărpiniș, era și Gheorghe Crișan, alt colaborator de nădejde al lui Horea. Din cei peste 1000 de căpitani, corifei și căprari, numiți de căpeteniile principale sau aleși de sate, cea mai mare parte erau țărani iobagi, fiscali sau de pe domeniile nobiliare, în marea lor majoritate români, dar și maghiari în părțile Rimetei și secuii în scaunele secuiești. Erau oameni în vîrstă, dar și tineri, toți oameni de încredere ai țăranilor.

Asemenea fenomenelor istorice în general, tot astfel și mișcarea socială și națională de la 1784 din Transilvania urmează un mers dialectic. Pe măsura desfășurării, se maturizează, se radicalizează atât în ce privește scopurile urmărite, cuprinse în programe și acțiuni concrete, cât și strategia și tactica răsculaților în înfruntările cu inamicul, precum și în ce privește extinderea în spațiu a mișcării și numărul tot mai mare al participanților. Răscoala se transformă în revoluție.

Amploarea și radicalizarea răscoalei, transformarea ei în revoluție, forțele sociale participante și țelurile urmărite de răsculați au stîrnit o mare îngrijorare în rîndurile clasei dominante și ale oficialității habsburgice. În fața primejdiei pe

care o reprezenta revoluția populară, Curtea habsburgică s-a aliat cu nobilimea, ceea ce constituie o dovadă concludentă a faptului că interesele de apărare a pozițiilor claselor dominante primau față de contradicțiile, secundare, ale raporturilor dintre monarhie și nobilime. Trebuiau luate toate măsurile pentru înăbușirea revoluției. Înșelarea maselor prin fângăduieli a fost socotită un mijloc eficace. Numirea unui comisar special pentru cercetarea împrejurărilor și a cauzelor, trimiterea episcopilor pentru a liniști țărănimea, emiterea de patente pentru liniștirea răsculaților, promisiuni de recompense pentru cei care ar prinde pe „ațîțători”, amenințări împotriva celor nesupuși și, în sfârșit, trimiterea armatei în contra țărănilor — toate au fost folosite în același timp.

Momentul începutului transformării răscoalei în revoluție poate fi socotit ultimatumul adresat de Horea, la 11 noiembrie, nobilimii refugiate în cetatea Devei și, prin ea, întregii nobilimi din Transilvania. După cum revoluția înseamnă transformarea calitativă a răscoalei, tot astfel și ultimatum-ul, adică programul revoluției, înseamnă dezvoltarea și cristalizarea gândurilor programatice mai puțin conturate cu care pornise răscoala. Așa cum sînt exprimate de Horea, la o săptămînă de la izbucnirea răscoalei, în cuvîntarea sa de la Bucium din 8 noiembrie. Pe viitor țărăni iobagi nu vor mai plăti nimic stăpînilor de pămînt, nu vor mai fi obligați să facă robotă și nici să dea dijmă, nici să plătească taxe funcționarilor fiscali; pe viitor nu vor mai fi nobili în țară, aceștia urmînd să fie înlocuiți în funcțiile administrative locale. Se găsesc, în acest text, în formulări mai puțin clare, dar clare în conținut, ideile fundamentale cu caracter social ale programului revoluției, cel puțin în forma păstrată a cuvîntării lui Horea, rezumativă. Dar chiar și în această formă, evoluția gândirii și mai buna conturare a scopurilor este evidentă, cel puțin la conducătorul suprem al răscoalei-revoluției, față de primele zile, cînd cetele țărănești au acționat sub impulsul nemulțumirilor și durerilor acumulate de secole.

Programul social în aspectele sale principale fiind gîndit și exprimat de conducătorul principal, înțeleptul și inteligentul țaran Horea, va fi formulat în scris, peste trei zile, la 11 noiembrie, sub forma ultimatum-ului adresat nobilimii, poate și cu ajutorul vreunui intelectual român. Lecția Devei a fost folosită de țărănilor, deoarece după încercarea nereușită, de la 6—7 noiembrie, de a ocupa orașul și cetatea și după executarea, în baza unei judecăți sumare, a țărănilor întemnițați, răsculații și-au dat seama că rugămințile și discuțiile nu mai folosesc la nimic, că numai forța revoluționară singură poate dezlega problemele cardinale ale societății transilvănene.

Ultimatum-ul din 11 noiembrie, adresat nobilimii refugiate în cetatea Devei, reflectă, în formulări scurte și concise, cu sensuri adînci, însă, în implicații mai largi în problemele vizate, scopurile urmărite de răsculați :

„Nobilul comitat, împreună cu toți stăpînii de moșie și cu tot neamul lor să jure pe cruce“. Era în mentalitatea iobagilor români, de confesiune ortodoxă, credința că celelalte confesiuni — romano-catolică și protestantă — erau ale stăpînilor și că jurînd pe crucea ortodoxă se lepădau de religiile nobiliare și de starea lor privilegiată.

„Nobili să nu mai fie, ci fiecare, dacă va putea găsi undeva o slujbă împărătească, din aceea să trăiască“. Aplicarea acestui punct înseamnă desființarea nobilimii ca clasă, în mentalitatea țărănimii desființarea clasei exploatoare și, odată cu aceasta, desființarea sursei de exploatare. Ceea ce însemna o schimbare

radicală în structurile de bază ale feudalismului și, ca urmare, înlocuirea acestor structuri cu altele moderne. Luându-i sursa de exploatare, nobilimea trebuia să trăiască din slujba pe care o va obține din partea statului, întruchipat în împăratul.

„Nobilii stăpîni pe moșii să părăsească odată pentru totdeauna moșiile”, era o altă condiție, care, aplicată și adăugată la cea dinainte, însemna desființarea orînduirii feudale. Înșăși, întemeiată în primul rînd pe proprietatea funciară feudală, care determina și locul în societate a diferitelor clase, pături, categorii. Părăsirea moșiilor din partea nobilimii însemna pierderea puterii economice, politice și juridice, însemna pierderea sursei de venituri și de asemenea de opresiune.

„Pămînturile lor (ale nobililor, stăpînii de moșii) să se împartă între poporul de rînd după porunca ce o va da înălțatul împărat”. Nobilii stăpîni de moșii părăsindu-și moșiile, acestea trebuiau împărțite poporului de rînd, adică țărănimii căreia i-au fost răpite prin silnicie în curgerea vremii. Înlocuindu-se nedreptățile seculare cu rînduiri mai drepte, trebuia înlăturată cea mai mare nedreptate, răpirea pămîntului, a principalului mijloc de producție în societatea feudală. Pierzîndu-l, nobilimea își pierdea nu numai poziția dominantă, ci totodată, temelia existenței sale ca clasă dominantă, exploatoare.

„Nobilii să plătească dare ca și poporul de rînd”, echivala cu ștergerea privilegiilor nobiliare, consecință logică a celorlalte condiții. Fosta nobilime, care urma să trăiască din slujba obținută de la împărat, era obligată la dări, potrivit cu starea materială, alături de ceilalți locuitori.

Țăranii răsculați urmăreau, prin aplicarea condițiilor lor, atît cele cuprinse în „ultimatum”-ul lui Horea din 11 noiembrie 1784, adresat nobilimii din Transilvania, cît și în cele formulate de Cloșca și Crișan cu ocazia încheierii celor două armistiții cu reprezentanții autorităților militare și civile, de la Tibru (12 noiembrie) și de la Valea Bradului (16 noiembrie), să facă din Transilvania o „Țară Românească”, așa cum era de fapt din punct de vedere etno-demografic, și cum era și drept din toate punctele de vedere, ca urmare a situației etno-demografice.

Ultimatum-ul din 11 noiembrie, adică programul pe care-l conține, dovedește neîndoios schimbarea calitativă petrecută în sinul mișcării, urcușul acesteia pe o nouă treaptă, a revoluției. Răsculații urmăreau chiar desființarea rînduiriilor existente, suprimarea dominației de clasă a nobililor. Distrugerea sau însușirea bunurilor feudale erau justificate în concepția țăranilor prin faptul că totul era al celor ce produceau bunurile materiale și nu al stăpînilor de moșie, ceea ce era, de fapt, însuși justificarea exproprierii.

Ideea centrală ce se desprinde din ultimatum-ul din 11 noiembrie și din condițiile armistițiilor ce i-au urmat, de la Tibru, din 12 noiembrie, și de la Valea Bradului, din 16 noiembrie, este aceea că iobagul posesor al pămîntului să devină proprietar al acestuia, cei lipsiți să primească pămînt prin exproprierea exploataților. Țara trebuia să fie a poporului, iar nobilii desființați dacă nu se integrează în noua societate.

Potrivit concepției răsculaților, transformarea nobililor în țărani își găsește explicația în structura națională a celor două clase fundamentale ale societății transilvănene din acea vreme: clasa feudală în mare majoritate maghiară, iar țăranul român întruchiparea celeilalte clase de bază a societății, a iobăgimii.

Revoluția din 1784 nu a fost îndreptată de la început împotriva puterii de stat. Țăranii făceau deosebire între puterea centrală și nobilimea feudală. Cea dintîi era socotită „binevoitoare” față de suferințele maselor populare, pe care nu

le putea însă ajuta din cauza împotrivirii nobilemii. Credița în dreptatea „bunului împărat” a persistat în mintea țăranilor și după izbucnirea răscoalei. Dar încetul cu încetul, după primele ciocniri cu armatele imperiale și după înșelarea lor prin armistițiile încheiate, țăranii se dezmeticesc. Ei încep să nege autoritatea împăratului, să se gîndească la o altă autoritate, populară, instituită de ei. În locul împăratului, poporul considera drept conducător suprem pe Horea. Prin această substituie a autorității împăratului, țăranii manifestau o idee vagă a suveranității poporului. Autoritatea unui „crai” al țăranilor urma să se instituie în locul rînduie-lilor pe care le negau și împotriva cărora luptau. „Noi vrem mai bine să murim, decît să suferim tirania din trecut”, afirmau răsculații.

Radicalizarea mișcării în această fază, a revoluției, înseamnă maxima ei extensiune, numărul cel mai mare de participanți, mai buna organizare a oastei țărănești și superioare principii tactice și strategice. Înseamnă o mai mare îndrăjire a răsculaților, o voință impresionantă de a schimba fața societății. La întrebarea adresată răsculaților de ce trec prin foc și sabie, Horea ar fi răspuns, potrivit ziarului „Journal politique ou Gazette des gazettes”: noi nu depunem armele pînă ce nu va mai fi deosebire între noi și nobili, și pînă nu ni se vor împărți bunurile lor.

Asemenea voință nestrămutată și dîrzenie impresionantă explică succesul răsculaților în bătăliile grele cu oastea imperială, tot mai numeroasă și tot mai bine echipată, de la sfîrșitul lunii noiembrie și prima jumătate a lunii decembrie 1784: la Brad, Hălmagiu și Blăjeni, la Rîmeț, Lupșa și Cîmpeni.

Înconjurarea Munților și izolarea răsculaților din Munți de ceilalți, din alte zone, greutatea aprovizionării și a înarmării, iarna grea, cu zăpadă multă, îl determină pe Horea, la 14 decembrie, să îngăduie răsculaților să se întorcă acasă pînă la primăvară cînd urma să se adune din nou pentru a reînvia revoluția, mai bine organizată, pe baza experienței celor două luni și jumătate. Nouă luni de revoluție, din primăvară pînă-n toamnă, în condiții mai bune din toate punctele de vedere, erau foarte prețioase.

Încetarea revoluției și reîntorcerea țăranilor la casele lor nu a însemnat și încetarea proiectelor reînvierii mișcării odată cu venirea primăverii. De aceea, conducătorii principali ai revoluției, numeroși căpitani, căprari și alți conducători, în loc să se întorcă la casele lor și să aștepte în liniște desfășurarea evenimentelor, se adăpostesc în ascunzișul munților în așteptarea primăverii. Horea și Cloșca, împreună cu cîțiva colaboratori mai apropiați, s-au ascuns în pădurea Scorășetului, din Munții Gilăului, făurind planuri de o nouă călătorie la Viena pentru a se lămuri cu împăratul care îi înșelase, iar apoi, întorși în munți, să ia legătura cu ceilalți conducători în vederea reînvierii revoluției. Horea și Cloșca n-au reușit, însă, să-și realizeze nici unul din cele două proiecte, deoarece, la 27 decembrie 1784, au fost prinși în aceeași pădure de o „poteră” de soldați imperiali, conduși de unii apropiați ai lor. Iar la 31 ianuarie 1785 a fost prins, în hotarul comunei Sașa-Lupșa, al treilea conducător principal, Crișan. Concomitent erau urmăriți fără întrerupere ceilalți conducători ascunși în munți și organizați în cete în vederea reînținerii revoluției, dintre care unii au fost prinși și întemnițați la Alba Iulia, Deva, Hunedoara, Cluj și în alte închisori ale comitatelor.

Horea, Cloșca și Crișan au fost întemnițați la Alba Iulia, în celule deasupra porții de intrare în cetate, fiind anchetați, zile în șir, de o comisie specială sub

președinția contelui Anton Jankovich, comisarul imperial numit în acest scop. Simultan au fost interogați alți conducători ai revoluției întemnițați la Alba Iulia.

Scopul principal al lungilor anchete era dezvăluirea cauzelor și a vinovaților pentru întâmplările din luna noiembrie și decembrie 1784. Multe sute de pagini însumează „dosarul” anchetei, din care rezultă viața de nesuportat a țărănimii iobage din Transilvania, abuzurile stăpînilor de pămînt și ale autorităților, numeroasele plîngeri ale celor nedreptățiți înaintate autorităților locale și celor centrale cu privire la evenimentele și faptele răsculaților. Horea și Cloșca s-au situat pe poziție de negație totală. Crișan a recunoscut unele fapte proprii și ale altora și nemaiputînd suporta condițiile din închisoare și-a pus capăt zilelor. Horea și Cloșca, după ce au fost purtați prin satele de-a lungul văii Mureșului pentru a fi văzuți de oamenii care nu credeau în prinderea și întemnițarea lor, la 28 februarie 1785 au fost executați, prin frîngerea cu roata de jos în sus, pe platoul „La Furci” din marginea orașului Alba Iulia. La execuție asistă un mare număr de țărani aduși cu sila din satele de pe aceeași vale a Mureșului și o mulțime de nobili, sosiți să asiste la o „sărbătoare princiară”.

Procesul revoluției populare din 1784 nu s-a încheiat cu martiriul din 28 februarie 1785 al lui Horea și Cloșca. Nobilimea și autoritățile locale, dornice de răzbunare, au condamnat la moarte numeroși alți conducători întemnițați la Alba Iulia, Hunedoara, Cluj și în alte închisori de comitate. Aceeași nobilime și aceleași autorități au continuat urmărirea, prinderea și pedepsirea numeroșilor țărani ascunși în munți.

De frica reizbucnirii revoluției și pentru preîntîmpinarea ei, Curtea de la Viena întreprinde o seamă de măsuri: reglementarea raporturilor dintre țărani și stăpînii feudali, acordarea unor înlesniri motiilor cu privire la dreptul de pășunat; scutirea acestora de unele cărăușii și de alte robote; arendarea circumăritului; li s-a acordat dreptul de a-și lăsa bunurile moștenire rudelor. Iar prin patenta imperială din 22 august 1785 s-au desființat servitutea personală și legarea de glie a țăranilor, acordîndu-li-se puțința de a se muta în alte locuri; li s-a acordat iobagilor dreptul de a se căsători fără învoirea stăpînilor de pămînt, de a învăța carte și meserii; s-a interzis alungarea sau mutarea forțată a iobagilor de pe sesiile lor fără motive legale. Măsurile imperiale aveau un caracter limitat, nu depășeau cadrul orînduirii feudale și mai ales ele nu au fost aplicate în spiritul patentei imperiale.

Revoluția populară de la 1784 a avut legături multiple cu celelalte două țări românești, Moldova și Țara Românească. Legăturile răsculaților din 1784 cu frații lor din Principate sînt dovedite, mai întîi, indirect, prin măsurile autorităților, de întărire a pazei granițelor pentru a împiedica orice contact între românii de pe cele două versante ale Carpaților și, mai ales, sosirea vreunui ajutor din Țara Românească și Moldova pentru răsculații din Transilvania. Teama autorităților era cu atît mai mare, cu cît numărul bejenarilor ardeleni așezați în Țara Românească și Moldova era tot mai mare. Bejenia luase forma unui fenomen general. Iar băjenarii lăsaseră acasă frați, rude, prieteni de care se simțeau legați cu mii de fire. Contribuiau, de asemenea, la intensificarea legăturilor dintre românii ardeleni și cei munteni și moldoveni, sutele de tineri români din Transilvania ce studiau în Principatele Române, numărul cărora este estimat, în anul revoluției populare de sub conducerea lui Horea, la circa 300.

Băjenari și tineret studios, prietenii acestora, românii din Țara Românească și Moldova, în general, nu puteau rămâne nici pasivi și nici nepăsători față de lupta și jertfa fraților rămași acasă. Mulți se gîndeau să se întoarcă, și nu singuri, ci însoțiți de alții, moldoveni și munteni de baștină, care se simțeau datori să fie alături de semenii lor din Transilvania. Unii și-au concretizat gîndurile și vrerile. Dintre aceștia era acel Petru Muntean, căpitan principal (*cōriphaeus maximus*), a răsculaților din zona Orăștie—Sebeș Alba. Și asemenea lui Petru Muntean vor fi fost mulți alții, ascunși în anonim, deocamdată, identificați, poate unii, în documentele pe care le publicăm an de an.

În același timp, emisari ai lui Horea își fac apariția într-un loc sau altul din cele două Principate Române, cu scopul de a face cunoscute evenimentele din Transilvania și de a solidariza țărănimea de la sud și est de Carpați cu lupta românilor ardeleni. Ca urmare a acestei activități, dar și fără prezența emisarilor, dintr-un imbold lăuntric, țărani din Țara Românească și Moldova simțeau o îndatorire de conștiință de a sări în ajutorul fraților ardeleni în încheștarea cu armatele nobiliare și cu cele imperiale. Ziarul de largă circulație și mare influență „*Courier de l'Europe*” știa că țărănimea moldoveană ar fi trecut în mai multe rînduri în Transilvania pentru „a pune ulei pe focul răzvrătirii” (*pour y souffler le feu de la seditian*), făgăduind răsculaților că vor face cauză comună cu ei.

Asemenea acțiuni și activități erau de notorietate publică sau în orice caz le cunoșteau anumite cercuri. Le cunoștea, de exemplu, și preotul reformat din Turda, care afirma, în scris, la începutul anului 1785, că „rebelii stăteau în corespondență cu țările vecine, Țara Românească și Moldova, de unde așteptau ajutor”, precizînd că la începutul aceluia an vreo 30 000 de români din Moldova voiau să năvălească în Transilvania prin pasul Ghimeș, dar au fost oprîți de turci. Secuții, însă, îi așteptau să sosească la Gheorgheni și la Odorhei, pregătiți și ei de o nouă răscoală, odată cu imprimăvărarea.

Horea însuși „începuse a coace planuri mari, deoarece cugetul lui era de a se pune în legătură cu românii din Țara Românească pentru ca în unire cu aceștia să ocupe Transilvania și să restabilească vechiul Imperiu roman, din care-și trag originea românii”, știa publicistul Geisler. Ideea e continuată de „*Journal politique de Bruxelles*”, dar spre deosebire de publicistul german, ziaristul belgian știa că Horea voia să restabilească Imperiul Daciei. (*L'Empire de Dacie*). Pînă și țărani știau că răsculații plănuiau să unească Transilvania cu Țara Românească, așa cum declarau cei din Scăunul Mureș și din comitatul Sibiu, și cum o plănuiau chiar cei din Zarand. Același sens îl avea și atribuirea titlului de „*Rex Daciae*” lui Horea pe medalii și pe stampe și ultimele cuvinte rostite de acesta: „Mor pentru națiune”.

Toate aceste știri și altele sesizează de fapt nu numai legăturile de solidaritate ale românilor în lupta lor de eliberare socială și națională, ci, totodată, conștiința națională vie a întregului popor român. Această conștiință e sesizată și de alte mărturii contemporane, pe baza observațiilor directe. În plină desfășurare a revoluției, la 14 noiembrie, preotul reformat din Aiud, Nemegeyi János, aducea la cunoștința autorităților din Tirgul Mureș că preoții sătești propagau „ideile eliberării naționale”, vorbind țărănilor „despre originea lor romană”, despre faptul că ei sînt „băștinași” în această țară, și că au fost supuși și asupriți, dar că „a sosit timpul să arunce jugul”. Era o frică obsedantă pentru oficialitate, majoritatea absolută a populației românești din Transilvania, comunitate etnică dintre cele trei

țări românești. O subliniază, plin de îngrijorare, baronul Samuel Brukenthal, guvernatorul Transilvaniei, într-o scrisoare adresată împăratului Iosif II, exclamând plin de teamă : „În afara românilor din Transilvania, cât de mare este numărul lor în Banat, Țara Românească, Moldova și în toată Iliria“. Erau motive suficiente pentru a fi întrebat Horea, cu ocazia procesului, ce legături a avut cu Țara Românească.

Datorită importanței sale, revoluția de la 1784 a devenit o problemă europeană. Pe lângă legăturile numeroase și răsunetul puternic în Țara Românească și Moldova, revoluția din 1784 s-a propagat și mai departe, în toată Europa. Numeroase broșuri și mai numeroase ziare, gravuri, stampe, corespondență diplomatică etc. răspindeau știri cu privire la evenimentele din Transilvania. Asemenea puternic răsunet își are explicația atât în amploarea și intensitatea revoluției, cât și în faptul că ea se petrecea într-o perioadă când societatea europeană era confruntată cu mari prefaceri revoluționare. Reprezentanții burgheziei au popularizat evenimentele din Transilvania, deoarece lupta țărănimii române corespundea năzuințelor forțelor înaintate ce doreau înlăturarea feudalismului. Peste 35 de ziare din întreaga Europă și din Statele Unite ale Americii publică sute și sute de știri cu privire la revoluția din Transilvania. Zeci de broșuri prelucrează aceste știri și le răspîndesc mai departe în variate păături sociale ale societății europene, gravurile și stampele, răspîndite multîmilor în zilele și locurile de țirguri și bilciuri popularizau revoluția din Transilvania în mediile sociale populare.

Revoluția din Transilvania, care a precedat cu cinci ani revoluția burgheză din Franța, a dezvăluit criza orînduirii feudale, a pus la ordinea zilei problema desființării șerbiei și înlăturarea asupririi naționale. Pe bună dreptate, Nicolae Bălcescu aprecia revoluția populară din 1784 ca pregătitoare a revoluției de la 1848, iar prin fapta sa Horea a înscris „drepturile nației române și programa politică și socială a revoluției viitoare“. Din experiența revoluției din 1784 a tras învățăminte corespunzătoare Avram Iancu, eroul revoluției de la 1848, care pentru înlăturarea tiraniei înlocuia argumentele filosofice cu lancea lui Horea. Iar Iosif Marlin, scriitorul sas progresist, sublinia faptul că înainte de a se fi strigat pe malurile Senei „război palatelor și pace colibelor“, s-a auzit acest strigăt în Transilvania, în timpul revoluției populare din 1784.

*

Faptele țărănimii române de acum 200 de ani și de totdeauna sînt temeuri ale durabilității pe care s-a întemeiat o întreagă istorie, sintetizate în versurile coșbuciene pe cît de frumoase, pe atît de răscolitoare : „Sînt suflet din sufletul neamului meu“.

Hotărîrea de luptă a țărănimii pentru pline, pămînt, libertate și dreptate nu a putut fi înfrîntă nici acum două secole și niciodată, chiar dacă răscoalele și revoluțiile au fost înăbușite de forțe potrivnice coalizate. Importanța luptei țărănimii nu poate fi tăgăduită de nici un cunoscător obiectiv. Mai întii, fiindcă țărănimea, organizată în mari cete și chiar oști, și-a dat seama de ceea ce reprezintă ca forță socială progresistă, mai cu seamă cînd măsurarea puterilor cu ale opresorilor i-a asigurat victoria. Țărănimea evului de mijloc și a celui modern, forța principală a societății vremii, a adunat în jurul său alte categorii sociale oprimate, lucrători de la mine și ocne, meșteșugari săraci, plebe orășenească, constituind

cheagul unificator al tuturor categoriilor oprimate. De aceea, mișcările țărănești, orice formă ar investi și mai ales cele aureolate de nimbul marilor bătălii de clasă, au constituit factorul fundamental al tuturor transformărilor sociale, al înaintării poporului român pe calea progresului economic și social, spre libertate socială și națională.

Opintirile și zvrzcolirile claselor exploatatoare nu au fost în stare să prelungească viața anacronicelor orînduiri sau să oprească în loc mersul înainte al istoriei, care, în anii revoluției și construcției socialiste, prin lupta unită a clasei muncitoare, țărănimii și intelectualității avea să le înlăture pentru totdeauna. Intereșele comune ale muncitorimii, țărănimii și intelectualității unite, constituie temeiul puternic și sigur al înaintării României Socialiste cu fiecare an, cu fiecare deceniu, urcînd alte trepte spre idealurile perene de libertate, dreptate, independență și suveranitate. De aceea, rostim și cu acest prilej aniversar cuvinte de cinstire pentru „rolul determinant în istorie al popoarelor, al maselor populare, al țărănimii care timp de secole a dus greul luptei pentru eliberare națională și dreptate socială“ ; rostim cuvinte de cinstire pentru „conducătorii și participanții la marile răscoale țărănești și revoluții populare, care au demonstrat cu putere forța țărănimii, hotărîrea ei de a lupta împotriva asupririi feudale, pentru lichidarea acestei orînduiri și făurirea unei noi orînduiri sociale“.